

ta u Vojvodini postao najkritičniji. Hrvati su u Vojvodini stradali na razne načine. Postoji nekoliko slučajeva ubojstava koji do danas nisu razriješeni. Mnogi su ljudi bili premlaćivani, otpušteni su s posla, prijetilo im se da se isele. Muškarce su u velikom broju mobilizirali za rat protiv Hrvatske. Naravno, Hrvati se većinom nisu željeli odazvati te su pobjegli iz Srbije. Tako su postajali dezerteri koji se više ne mogu vratiti kući. Prijetilo se čitavim zajednicama. Poznato je da su zbog toga Hrvati bili prisiljeni iseliti iz mnogih mjesta u kojima su činili većinu - primjerice u Hrtkovcima i u Slankamenu. Broj iseljenih i prognanih nije poznat. Činjenica je da je Hrvata u Srbiji 2001. bilo za oko 30 tisuća manje nego 1991. godine. Teško je utvrditi tko je sve bio zahvaćen progonima jer mnogi ljudi ne žele govoriti o onome što im se dogodilo, a i znaju da im Srbija u tome ne pruža podršku. Problem je u tome što nitko za te zločine nije odgovarao. Tu dolazi i pitanje oslobađajuće presude Sešelj.

• **Kao povjesničar nezadovoljni ste radom Haaškoga tribunala?**

Moram priznati: jako sam razočaran radom Haaškoga suda. Iako Hrvatska ima obvezu poštivanja odluka toga suda, mislim da kao povjesničar imam pravo reći kako se radi o sudu u kojemu je politika u najmanju ruku imala jako umiješane prste. To je vidljivo prvenstveno iz rada Tužiteljstva, odnosno odluka kako će se

Razočaran sam radom Haaškoga suda. Riječ je o sudu u kojemu je politika imala umiješane prste. To je vidljivo iz rada Tužiteljstva, odnosno odluka kako će se i protiv koga podnositi optužbe. Hrvatska je u svemu tome posebice jako zaklinuta

i protiv koga podnositi optužbe. Hrvatska je u svemu tome bila posebice jako zaklinuta. Bez jasne osude agresije i bez jasnih namjera da se zločin kazni danas imamo situaciju u kojoj su svi jednako krivi i nitko nije kriv. To je velika nepravda prema Hrvatima koji su bili žrtve agresije. Velika je nepravda ostala i prema Hrvatima iz Vojvodine koji su nevini stradali. Ne mogu se nadati pravdi pred srpskim sudovima, a sada vide da su i međunarodni sudovi najobičniji cirkus.

• **Srbija na sve načine želi razbiti hrvatsku nacionalnu manjinu u Vojvodini pa forsira izjašnjavanje Bunjevaca kao posebne etničke zajednice. Što kažete na tu rabotu koja je svojedobno provedena u svrhu mađarizacije?**

Vlasti su u Srbiji 1991. uvele mogućnost izjašnjavanja Bunjevaca kao posebne etničke

zajednice. Danas se oko 16.000 ljudi u Srbiji izjašnjava samo Bunjevcima, a njihovo vodstvo organizirano u *Nacionalni savet bunjevačke nacionalne manjine u Srbiji* nastoji na sve načine dokazati da Bunjevci nisu Hrvati i da su Hrvati nasilno kroatizirali Bunjevce u Vojvodini. Naravno, svi povijesni izvori dokazuju da to nije točno. Bački Bunjevci su se od doseljavanja u 17. stoljeću izjašnjavali i Dalmatincima te su po svemu etnokonfesionalno bili povezani s ostalim Hrvatima. Uostalom, bunjevačko se ime spominje prvi put u povijesnim izvorima tek 1622. godine te se zato nikako ne može govoriti o nekoj zasebnoj etničkoj zajednici. No problem podijeljenosti na bunjevačke Hrvate i Bunjevce nehrvate u Bačkoj ima dublje korijene. Mađarska namjera mađarizacije nemađara u Ugarskoj bila je toliko snažna u 19. stoljeću da su bački Hrvati, tada još uvijek nazivani Dalmatincima ili Bunjevcima, odlučili afirmirati bunjevački identitet kao lokalni identitet koji im je omogućio da ne budu potpuno asimilirani. Mađari su taj identitet prihvatili kao identitet lojalne zajednice koja je zadržala etno-jezičnu posebnost. Ipak, jedno nisu dopuštali. Bunjevci se nikako nisu smjeli izjašnjavati Hrvatima, niti su smjeli imati kontakte s Hrvatskom. Oni su to, naravno, ipak željeli. Godine 1918. bački su Bunjevci svoje nacionalne osjećaje jasno iskazali jer su u studenome te godine u Subotici na gradskoj kući istaknuli hrvatsku zastavu kao znak raskida svih veza s Ugarskom. Ipak, ništa se bitno nije promijenilo. Par dana nakon toga u Suboticu je ušla srpska vojska. Od tada beogradske vlasti vode prema Bunjevcima istu politiku kao što su mađarske vodile prije. Spremniji su bili prihvatiti bunjevački identitet samo kao izraz potpune lojalnosti i kao negaciju pripadnosti hrvatskoj naciji. To je naravno povijesni nonsens jer Bunjevci žive i u Hrvatskoj - u Dalmaciji, Lici, Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru - i tamo su poznati kao najponosniji dio hrvatskog stanovništva. Također, brojne bunjevačke obitelji u Bačkoj čuvaju obiteljsku uspomenu na dolazak iz Dalmacije, a njihovi prezimenjaci žive širom dalmatinskoga zaleđa u brojnim mjestima i ne znaju da su drugo nego Hrvati.

Nema boljitka za hrvatsko-srpske odnose dok se Srbija ne promijeni

Srbiji bi pomogla demokratizacija i promjena društvenoga ozračja. Ovako će i dalje ostati zatvorena u svojoj mitomaniji

• **Kako gledate na razvoj hrvatsko-srpskih odnosa?**

Vrlo pesimistično. Srbija će se i dalje favorizirati od strane zapada, a srpske će elite i dalje nastojati sjediti na dva stolca. Sve će to samo povećati napetosti i političku nestabilnost na prostoru jugoistočne Europe. Ne će to biti korisno ni Srbiji. Srbiji bi zaista pomogla samo prava demokratizacija i promjena društvenoga ozračja prema istinskim proeuropskim i demokratskim osjećajima. Ovako će Srbija i dalje ostati zatvorena u svojoj mitomaniji i nesprenosti da prizna položaj u kojemu se zaista nalazi. Absurd je Srbije da je ona država u regiji na koju igraju sve velike sile i da usprkos tomu stalno nazaduje. Absurd je i da ju velike sile zapravo stalno podržavaju u tome da ostane u stanju deficita demokratske opredijeljenosti. To je zaista tužno za čitavu Europu. Na drugoj strani, Hrvatska se i dalje nalazi u položaju da joj se nameću političke opcije koje joj ne odgovaraju. To će tako trajati sve dok se ne promijeni paradigma Jugosfere. Tek ako se to promijeni, možemo očekivati i stvarne promjene u Srbiji, a onda bi se eventualno i Hrvati u Srbiji mogli nadati međunarodnoj podršci u borbi za svoja manjinska prava.

RUŠE LI PODATCI JUSP-a JASENOVAC OPTUŽNICU I PRESUDU DINKU ŠAKIĆU? (2)

SENZACIONALNO
I EKSKLUZIVNO

Sramotna presuda sudca Tripala protiv Šakića

Ne mogu biti dvije istine: ili su lagali svjedoci protiv Šakića ili laže jasenovački popis žrtava

Parametri pretrage:							
Prezime:	friedrich			Ime:	adolf		
Općina rođenja:				Mjesto rođenja:			
Godina rođenja:				Logor:			
FRIEDRICH ADOLF Prikaži Novi upit							
Prezime:	Ime:	Ime oca:	Rođen/a:	Općina rođenja:	Mjesto rođenja:	Narodnost:	
FRIEDRICH	ADOLF	SALAMON	1919	VELIKA GORICA	NOVO ČIČE	ŽIDOV	
Način smrti: UBIJEN			Stradao/a: OD USTAŠA		God. smrti:		
Mjesto stradanja: U LOGORU			Logor: JASENOVAC		Stratište:		

Parametri pretrage:							
Prezime:	despot			Ime:	miloš		
Općina rođenja:				Mjesto rođenja:			
Godina rođenja:				Logor:			
DESPOT MILOŠ Prikaži Novi upit							
Prezime:	Ime:	Ime oca:	Rođen/a:	Općina rođenja:	Mjesto rođenja:	Narodnost:	
DESPOT	MILOŠ		1908	VELIKA GORICA	NOVO ČIČE	SRBIN	
Način smrti: UBIJEN			Stradao/a: OD USTAŠA		God. smrti: 1942		
Mjesto stradanja: U LOGORU			Logor: JASENOVAC		Stratište:		

Parametri pretrage:							
Prezime:	schwarz			Ime:	zdenko		
Općina rođenja:				Mjesto rođenja:			
Godina rođenja:				Logor:			
SCHWARZ ZDENKO Prikaži Novi upit							
Prezime:	Ime:	Ime oca:	Rođen/a:	Općina rođenja:	Mjesto rođenja:	Narodnost:	
SCHWARZ	ZDENKO	DRAGUTIN	1934	SUHOPOLJE	SUHOPOLJE	ŽIDOV	
Način smrti: UBIJEN			Stradao/a: OD USTAŠA		God. smrti: 1942		
Mjesto stradanja: U LOGORU			Logor: JASENOVAC		Stratište:		

Parametri pretrage:							
Prezime:	schwarz			Ime:	zdenko		
Općina rođenja:				Mjesto rođenja:			
Godina rođenja:				Logor:			
SCHWARZ ZDENKO Prikaži Novi upit							
Prezime:	Ime:	Ime oca:	Rođen/a:	Općina rođenja:	Mjesto rođenja:	Narodnost:	
SCHWARZ	ZDENKO	JAKOB	1914	KNIN	VRPOLJE	ŽIDOV	
Način smrti: UBIJEN			Stradao/a: OD USTAŠA		God. smrti: 1941		
Mjesto stradanja: U LOGORU			Logor: JASENOVAC		Stratište:		

Adolf Friedrich svjedočio je protiv Šakića iako se nalazi na popisu jasenovačkih žrtava. Svjedok **Miloš Despot** također je svjedočio protiv Šakića, a na popisu je jasenovačkih žrtava. Isti je slučaj i sa svjedokom **Zdenkom Schwartzom**. Kako je moguće da ljudi koji su poginuli prije 50 godina u Jasenovcu sada svjedoče protiv Šakića?

Pišu: BLANKA MATKOVIĆ, M. KOIĆ I NIKOLA BANIĆ

U istrazi i tijekom Šakićeva suđenja ispitano je **56 svjedoka**, od toga 35 bivših logoraša, od kojih je samo 12 bilo zatočeno u jasenovačkome logoru za vrijeme dok je upravitelj bio Dinko Šakić i za vrijeme događaja koji mu se stavljaju na teret u optužnici. Od tih 12 potencijalnih svjedoka očevidaca, samo njih šest u istrazi izravno optužuje Šakića za zločine u kojima je sudjelovao, naredio ih ili sam učinio. Ukupno ga za konkretne zločine izravno okrivljuje **devet** bivših logoraša. Među logorašima koji izravno ili neizravno optužuju Šakića za neki zločin i to ne samo za njegova upravljanja logorom, već i izvan tog razdoblja, njih čak osam međusobno su povezani na više načina. Zajedničko im je da su bili predratni komunisti ili komunistički simpatizeri, njih šestorica se znaju iz tzv. građevinske skupine iz jasenovačkoga logora, a neki od njih bili su istovremeno i u logoru Stara Gradiška. U Staroj Gradiški se s njima upoznao **Šimo Klaić**. Taj Klaić bio je u isto vrijeme u Staroj Gradiški i Lepoglavi s još jednim svjedokom optužbe **Zdenkom Schwartzom**. Prema iskazu **Derviša Sarača** tijekom istrage, njemu je prije davanja iskaza telefonirao Šimo Klaić glede svjedočenja protiv Šakića. Zanimljivo je kako sud nije reagirao na ove navode i uklonio sa suđenja sivu eminenciju ove vrlo prisne skupine svjedoka izuzimajući iz spisa barem njegova „svjedočenja“, pa je to znakovita indicija da se radilo o procesu pod utjecajem politike. Jedini svjedok koji za neki zločin izravno optužuje Šakića, a ne pripada skupini jasenovačkih (pre)slobodnih zidara, bila je **Ana Šimunčić** koja je za vrijeme događaja kojem je navodno nazočila bila osmogodišnja djevojčica. Prema iskazima i svjedočenjima, većina bivših logoraša bili su pretežni dio svojih logoraških dana u Staroj Gradiški, a tek su nakon raspuštanja toga logora u jesen 1944. prebačeni u Jasenovac što znači da su proveli tek nekoliko dana u logoru za vrijeme upravljanja Dinka Šakića. Neki od svjedoka bili su u Jasenovcu mnogo prije nego što je Šakić postao zapovjednik, a jedan dio njih je i pušten do 1944. Nekoliko svjedoka, pa čak i bivših jasenovačkih logoraša, izjavilo je da nikada nisu čuli za Šakića ili ga sreli, neki su izjavili da su za njega čuli na televiziji ili čitajući dnevni i tjedni tisak.

Kako je grozničava bila potraga za svjedocima, svjedoči i iskaz **Željka Salzbergera** iz Zagreba koji je u istrazi izjavio kako nikada nije bio u logorima Jasenovac i Stara Gradiška. Svjedokinja **Kata Švraka** bila je, prema svojoj izjavi, ukupno pet dana u logoru u svezi s ispitivanjem o nekim ljudima iz njezina rodnoga sela Uštica koje se nalazi blizu logora, a **Milka Žabčić** uopće nije bila u logoru već je bila internirana u mjestu Jasenovac.¹

Očevidci

Velika većina svjedoka nisu bili očevidci nekoga zločina već su prema njihovim izjavama: *čuli, pričalo se, poznato je, vjerojatno, smatraju ili nisu nekoga više vidjeli u logoru*. Razlozi za „nestanak“ iz logora mogli su biti bijeg, razmjena, pomilovanje, puštanje nakon izdržane kazne ili upućivanje na rad u Njemačku. Primjere za to možemo naći i među svjedocima sa suđenja Šakiću. Primjerice **Gabrijel Winter** (Jasenovac) pobjegao je iz logora u listopadu 1942., **Milka Žabčić** (Jasenovac) puštena 1944., **Andrija Andrašek** (Stara Gradiška) pomilovan je u svibnju 1944., **Antun Milković** razmijenjen u veljači 1944., **Miljenko Bobanac** (Jasenovac) pomilovan u kolovožu 1944., **Derviš Sarač** (Jasenovac) upućen na rad u Njemačku u veljači 1945., **Ivo Senjanović** (Jasenovac) deportiran u Srbiju sa skupinom seljaka iz **Blake**, a zatim u Austriju itd.

O uvjerljivosti svjedoka

Miljenko Bobanac izjavio je da je po dolasku u Jasenovac u listopadu 1942. bio smješten u logoru 3C. To je vrlo zanimljivo jer prema nekim drugim svjedocima, primjerice prema potpuno oprečnim navodima **Tibora Lovrenčića** i **Ljubomira Šarića** iz već spomenite „građevinske skupine“ taj je logor u kojem su navodno pretežno bili zatočeni Romi, a Šarić navodi i Židovi, bio u tom razdoblju 1942. „likvidiran“ tako da su pustili logoraše da umru od gladi i žeđi. Bobanac nije niti Srbin niti Židov, a očito nije umro od gladi i žeđi u logoru 3C. Isti svjedok Bobanac navodi da je **čuo** za ubojstvo **Slobodana Micića**, profesora **Joška Bogdanovića** i **Fuada Midžića** na graniku. Granik je bila rampa za utovar i istovar robe na obali Save i spominje se kao mjesto masovnih zločina koji, prema navodima iz istrage i suđenja, nije vidio nitko od svjedoka već su svi tvrdili da su noću čuli krike ili im je netko bezimen, jer nitko od svjedoka nije naveo

ime nekoga očevidca, pričao da su se ondje dogodili zločini. Uglavnom, na jasenovačkome popisu nalazi se samo **Slobodan Micić** navodno stradao 1943.* u Jasenovcu*, ali autori popisa oba su ta podatka označili kao nepouzdan. U napomenama je uočljivo da je prema podacima iz 1964. Micić ili Micić stradao 1941., dakle prije dolaska Bobanca u logor, a navodi se i podatak da je stradao u Jadovnome 1941. **Joze Bogdanovića** nema na jasenovačkome popisu već samo dvojica **Jova**, a **Fuad Midžić**, navodno inženjer kemije, prema raznim izvorima stradao je kao partizan u borbama oko Sarajeva.² U ovome slučaju svjedok je čuo i prepričao logorske legende o graniku, koje se nakon imalo ciljanog istraživanja i usporedbe s podacima iz jasenovačkog popisa u ovom slučaju pokazuju kao najobičnija laž.

Svjedok **Adolf Friedrich**, čije se ime nalazi na popisu jasenovačkih žrtava u iskazu na suđenju spominje ubojstvo nekoga **Kajmakovića**. Prema jasenovačkome popisu, **Milan Kajmaković** navodno je ubijen 1943.* u Donjoj Gradini prema podacima koje su autori popisa označili kao nepouzdan, a u napomenama piše da je **Kajmaković** stradao 1941. u Jadovnome. Ne mogu biti dvije istine pa se postavlja pitanje laže li svjedok ili laže popis. Svjedok **Dragutin Škratić** u iskazu je spomenuo da je vidio **Romea Vlaha** u Jasenovcu u studenome 1944. godine. Prema jasenovačkome popisu, **Romeo Vlah** stradao je 1945.*, ali taj je podatak od autora popisa označen kao nepouzdan. Osim što je dvojbeni većina ostalih identifikacijskih podataka, zanimljivo je da u napomenama prema najstarijim podacima iz 1964. **Romeo Vlah** stradao još 1941., a prema projektu „Dotrščina“ 1943. pa se ponovno postavlja pitanje autentičnosti podataka u jasenovačkome popisu ili vjerodostojnosti svjedoka na suđenju Šakiću. Šimo Klaić u svome je iskazu spomenuo susret iz 1942. s logorašem **Đukom Konom** iz Županje, a prema jasenovačkome popisu **Đuka Kohn** iz Vinkovaca stradao je navodno u Jasenovcu* nepouzdanom određene 1941.* U napomenama piše da je **Kohn** iz Zagreba ili Županje, da mu je ime možda **Đula**, da je stradao 1945. ili 1944., ali ne u Jasenovcu već u Županji. Kao i u prethodnim slučajevima, postavlja se isto pitanje. Laže li se u popisu ili lažu svjedoci sa suđenja, tj. pada li popis ili pada presuda? Nije čak niti nužno inačica da laže popis i svjedoci jer ako padne popis, neizravno pada i presuda jer je popis temeljen na iskazima istih „svjedoka“ i „znanstvenim“ istraživanjima.

Poseban je slučaj pozivanje **Mihajla Marića** za svjedoka. Najbolje ga je opisao sam **Dinko Šakić** u jednome intervjuu nakon suđenja objavljenome u Slobodnoj Dalmaciji: „Razni tzv. istoričari manipulirali su fantastičnim brojevima kao i neki ‘preživjeli logoraši’“. **Mihajlo Marić** iz Beograda, inače svjedok na mome suđenju, izjavio je 1945. pred tzv. Zemaljskom komisijom da je u Jasenovcu ubijeno 1.400.000 ljudi. Isto je to ponovio i na sramotnome suđenju hrvatskom vitezu dr. **Andriji Artukoviću**.³ Da je u Jasenovcu ubijeno 1.400.000 Srba, u Hrvatskoj ne bi preostao niti jedan, a malo bi ih preostalo u Srijemu, Hercegovini i Bosni. Bivši logoraš **Dragutin Škratić**, svjedok na suđenju Šakiću, izjavio je da je nakon rata bio u Jasenovcu s Komisijom za utvrđivanje ratnih zločina, iako ne kao njezin član i u potpuno razrušenome logoru je u jednoj miniranoj razradi prepoznao stradaloga **Borisa Hanžekovića**. U mrežnome jasenovačkom popisu navodi se da je **Boris Hanžeković** stradao 22. 4. 1945. To bi značilo da je stradao u probodu, ali navodi se i stratište: rijeka Sava. Ako je ubijen na Savi, logično je pretpostaviti da

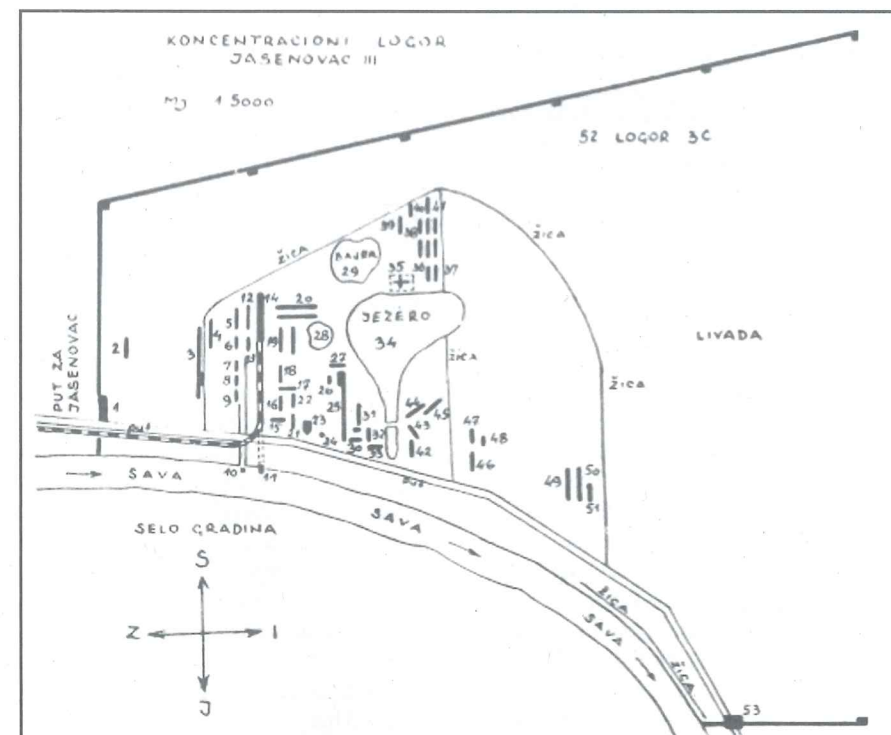
je pao ili mrtav bačen u Savu, a ne da ga se iz Save izvlači i vraća živoga ili mrtvoga natrag u logor. U iskazu iz 1945. pred tzv. Zemaljskom komisijom za utvrđivanje zločina **Dušan Ličina** je u kontekstu događaja iz lipnja 1942. u logoru Stara Gradiška spome-

Nitko od svjedoka nije vidio Šakićeve zločine niti je naveo nekoga očevidca koji ih je vidio

nuo: „Tako znam, da je jednoga dana iznesen mrtav Jugoslavenski ministar **Hanžeković**“.⁴ Prema navodima poznatoga odvjetnika i vlasnika nekih medija **Marijana Hanžekovića** njegov otac je tijekom Drugog svjetskog rata bio u Jasenovcu i Lepoglavi, ali je pušten i potom pobjegao u partizane, a njegov stric **Boris Hanžeković** bio je domobranski časnik

koji je radio za partizane pa je odveden u Jasenovac i tamo strijeljan. Navodi i da je drugi **Boris Hanžeković**, atletičar, bio u logoru Jasenovac te da je ubijen pri pokušaju bijega. U logoru Stara Gradiška bio je kao mason njegov djed **Marijan**, ali je pušten nakon političke intervencije.⁵ Na temelju navedenoga možemo se zapitati kojega je **Borisa Hanžekovića** prepoznao svjedok **Škratić**, kojega je mrtvog ministra vidio **Dušan Ličina** i kakva je kvaliteta takvih svjedoka i njihovih iskaza.

Uz **Hanžekovića**, svjedok **Škratić** prepoznao je i nekog **doktora Deutza**. Toga prezimena nema u jasenovačkome popisu, ali u popisu su četiri navodne žrtve iz Jasenovca prezimena **Deutsch**, svi navodno stradali 1945., a kod nekih se specificira da su stradali u probodu ili 22.4.1945., dakle na dan navodnoga proboda. Uz njih su i dva **Deutschera** od kojih je jedan bez osobnoga imena, a također su stradali 1945. To su **Adolf Deutsch** iz Osijeka tj. iz Tenje, **Leo Deutsch** kod kojega u napomenama piše da je mjesto stradanja nepoznato, **Pavao Deutsch** kod kojega u napomenama piše da je stradao 1942. i **NN-muškarac Deutsch** kod kojega u napomenama piše da je iz Tenje, da je stradao u probodu, ali i da je stradao 1942. U **Yad Vashemu** nema **Adolfa Deutsha** kojega bi se moglo povezati s Hrvatskom ili Jasenovcem. Po godinama su slična dva imenja rođena 1913. Jedan je bio iz **Miskolca** u Mađarskoj, ali stradao je najvjerojatnije u **Buchenwaldu**, a drugi iz Slovačke te je deportiran u **Lublin** u Poljsku. **Lea Deutsha** iz **Slatine**, **Požega** ili **Slavonije** i rođenoga oko 1904.* nema u **Yad Vashemu**. U **Yad Vashemu** nema niti podatka o **Pavlu Deutschu** rođenome oko 1916. rodom iz Zagreba. Prema godini rođenja najbližiji je jedan logoraš spomenut u popisima logoraša iz **Theresienstadta** i takvi slučajevi povezanosti već su opisani u prethodnim tekstovima. **Nikola Deutscher** također se nalazi na jasenovačkome popisu uz navedenu godinu smrti 1945. (prema istraživanjima **Melite Švob**), ali u **Yad Vashemu** podatak je iz srpskoga „Spiska žrtava rata“ prema kojem je **Nikola Deutscher**, sin **Davidov**, stradao u srpnju 1941. u **Jadovnome**, što znači da je stradao na drugome mjestu na početku, a ne u Jasenovcu na kraju rata. Nije poznato da je postojao još neki logoraš **Deutz**, **Deutsch** ili nešto slično koji bi odgovarao navodima **Dragutina Škratića**. Na mrežnome portalu **kamenjar.com** u tekstu se spominje svjedočenje **Dragutina Škratića** pred sudom u Zagrebu, ali davne 1956. o probodu iz Ja-

Shematski prikaz koncentracijskoga logora Jasenovac koji je objavila Zemaljska komisija Hrvatske za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Zagrebu 1946. godine. Izvor: Miletić, Koncentracioni logor Jasenovac 1941.-1945., Knjiga III

senovca 22.4.1945.⁶ U tekstu se analiziraju nelogičnosti u iskazu i kontradiktornosti u izjavama sa suđenja Šakiću. Između ostaloga navodi se da Škratić 1956. nije prepoznao niti jednoga od navodno nađenih 400 leševa, a očito da su žrtve bile u još neraspadnutome stanju pa u tekstu zaključuju da se vjerojatno radilo o hrvatskim žrtvama ubijenima od partizana nakon kraja rata. Četiri desetljeća kasnije na suđenju Šakiću svjedok se sjetio da je prepoznao dvojicu gore navedenih logoraša Hanžekovića i misterioznoga doktora Deutza među leševima. U obavijesti za CK SKH o radu partijske organizacije u logoru Stara Gradiška od 15. 9. 1946. **Hasan Dolamić** je između ostaloga naveo da je Drago Skrgatić u tome trenutku bio na dužnosti u Ozni u Zagrebu.⁷ Ozna je bila zloglasna komunistička tajna policija, a jedan od glavnih svjedoka protiv Dinka Šakića njezin bivši pripadnik.

Živi ili mrtvi

U jasenovačkome popisu nalaze se i žrtve imena identičnih nekima od svjedoka sa suđenja Šakiću i ne radi se samo o koincideniji. Primjerice, **Adolf Friedrich** je kao žrtva „otkriven“ tek u 21. stoljeću zahvaljujući „istraživačkome radu“ Melite Švob. O kvaliteti njezina rada već je pisano u nekim prijašnjim tekstovima. Simptomatično je da u jasenovačkome popisu kod Adolfa Friedricha nije navedena godina smrti i to je osim imena i prezimena vjerojatno jedini točan podatak. U jasenovačkome popisu nalazi se i ime **Miloša Despota**. U podacima nisu navedeni, a moglo bi se reći da su izostavljeni ime oca i mjesto rođenja pa se ne može sa sigurnošću tvrditi da se radi o jednome od najagilnijih svjedoka protiv Dinka Šakića. Prema podacima sa suđenja Despot je iz Bijeljine, ali u jednome od partizanskih popisa komunista i komunističkih jataka iz Srijema koji se nalaze u logorima 1943. na posljednjem 264. mjestu izvan abecednoga reda nalazi se nadopisano ime Miloša Despota.⁸ U jasenovačkome popisu nalazi se i ime svjedoka **Zdenka Schwartz**. Prema podacima Mladena Schwartz, isti je bio rođen 1914. u Vrpolju.⁹ Pretpostavka je da se radi o slavonskome Vrpolju između Slavonskoga Broda i Vinkovaca. U obližnjim Vinkovcima i susjednoj Velikoj Kopanici je bilo Židova Schwartz, a ne u selu podno Dinare kod Knina, kako se navodi u jasenovačkome popisu. Drugi, 20 godina mlađi Zdenko Schwartz iz jasenovačkoga popisa, rodom iz Suhopolja, sin Dragu-

tina, stradao 1942. također se ne bi trebao nalaziti na popisu jer je prema zapisima iz Yad Vashema koji se temelje na podacima bliske rodbine stradao 1942., ali u Auschwitzu.

Navedena trojica nisu jedini koji su bili u jasenovačkome logoru za vrijeme dok je upravitelj bio Dinko Šakić i koji su preživjeli rat, a ipak se nalaze na popisu jasenovačkih žrtava. Dobar je primjer **170 zatočenika** iz logora Jasenovac puštenih povodom Pavličeva rođendana **14.7.1944.** godine.¹⁰ Na tome popisu pomilovanih nalaze se, primjerice, svjedok Miljenko Bobanac naveden kao Bobanec ili nesuđeni svjedok Mijo Gec, kojih za sada nema na jasenovačkome popisu, ali neki od pomilovanih ipak se nalaze na tome popisu. To je primjerice Mijo Le-

Od 56 saslušanih svjedoka, Šakića je devet optuživalo za konkretne zločine u logoru, a od tih devet njih je osam bilo međusobno povezano na više načina. To su bili predratni komunisti

gac iz Klade kod Senja, a u jasenovačkome popisu nisu sigurni je li „ubijen od ustaša“ 1944.* ili, kako piše u napomenama prema već spominjanome projektu „Dotršćina“, 1942. tj. 1945., a nije sigurno je li stradao u Jasenovcu* ili u Staroj Gradiški. Isti kaos vlada i kod godine rođenja pa se navode godine koje se međusobno razlikuju za čak 15. Takvih podataka u jasenovačkome popisu ima na tisuće i dobar su pokazatelj da se radi o manipuliranim podacima kao u navedenome primjeru. Slični su slučajevi Franc Lapuh rođen 1904. u Sloveniji, prema napomenama upisan dva puta, navode se imena Frane i Franjo, prema jasenovačkom popisu stradao 1943., pa zatim pretpostavljeno sestre Julka (1914.) i Vida Nikolić (1915.) sudeći prema istom imenu oca, rodnome mjestu u Srijemskim Karlovcima ili nekada Hrvatskim Karlovcima, a zajedničko im je da su prema jasenovačkome popisu ubijene na stratištu u

Uskočkim šumama iste 1944. kad su puštene iz logora. Julka Nikolić ima svoju dvojnicu, također rođenu 1914., koja je prema jasenovačkome popisu Romkinja iz Drenovaca, a u tu skupinu spadaju još dvije imenjakinje rođene 1911.*/1912. iz Tenje kod Osijeka i 1912. iz Županje, sve su Romkinje, a podatci o njima u jasenovačkome popisu vrlo su manjkavi. Zatim je tu i preživjeli Pavao Vugrinčić, rođen 1906., prema jasenovačkome popisu umro u logoru Jasenovac 1945., iz Jablanovca kod Zaprešića, a stvarno iz Jablanca kod Donje Stubice. Edhem Midžić, sin Bege, podudaran je s podacima iz popisa iako se razlikuje godina rođenja za 10. U jasenovačkome popisu piše 1905., a radi se o 1915., mjesto rođenja u popisu je Bihać, no radi se o Bosanskoj Krupi, susjednome gradu na Uni. Treba spomenuti još jedan slučaj kod kojega se vidi moguća tehnika kreiranja žrtava. Radi se o Iliji Bjeliću rođenome 1889. U jasenovačkome popisu nalazi se Ilija Jelić rođen 1888. i mala je vjerojatnost da se radi o pukoj slučajnosti jer proizlazi da je cijeli jasenovački popis sazdan od slučajnosti.

Logorska perspektiva

Drago Šćurić izradio je elaborat u kojem je detaljno analizirao tlocrt „radno-popravnoga logora“ Jasenovac objavljen od Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Federalne Republike Hrvatske u Zagrebu 1946.¹¹ Analiza je obuhvatila sve detalje od pogrešaka u mjerilu, mjera logora, površine korisnoga prostora, površine jezera, bajera korištenih za kopanje gline za cigle, analize udaljenosti između pojedinih repernih točaka do označavanja vlasništva objekata i analize podrijetla nazivlja za pojedine objekte u logoru. Šćurić je vrlo argumentirano pokazao da je nacrt logora izveden vrlo nestručno i da se mjerilo na istočnome i južnome dijelu znatno razlikuje od onoga na zapadu i sjeveru. Simulacija je pokazala da je na tlocrtu logora pogrešno označen smjer sjevera tj. da je tlocrt zarotiran oko 20 stupnjeva u smjeru kazaljke na satu od stvarnoga smjera sjevera kao što se može vidjeti u odnosu na satelitsku snimku na superponiranome nacrtu.

Logor 3 bio je naziv za logor koji se je nalazio uz rijeku Savu na istočnome rubu naselja Jasenovac. Bio je podijeljen na logore 3A i 3B unutar zida i na logor 3C - najveći dio logora koji je okruživao dijelove logora 3A i 3B na istoku, sjeveru i zapadu. Sve radio-nice, ciglane i većina gospodarskih objekata

nalazila se u 3A, a dio gospodarskih objekata u 3B. Logor 3C je prema tlocrtu uglavnom bio bez objekata, premda svjedoci govore o nadstrešnicama ispod kojih se je spavalo, a u zapadnome dijelu nalazilo se jedno skladište i tzv. rafinerija, odnosno prema Šćuriću skladište goriva i maziva. U središnjem i istočnom dijelu logora 3A nalazilo se jezero, a u zapadnome i jugozapadnome dijelu logora 3A bilo je 25 gospodarskih objekata, uglavnom radionice i ciglane te četiri objekta za logorsku stražu i zapovjedništvo. U sjeveroistočnome dijelu nalazilo se 11 objekata od čega **šest nastambi za smještaj muških zatvorenika** svaka površine nešto veće od 100 m². Procjena je da bi u te nastambe u krevete na dva kata moglo biti smješteno oko 120 zatočenika, najviše 150. To znači **ukupno oko 700 do 900** u tim nastambama. Prema procjeni komisije Međunarodnoga Crvenog križa iz srpnja 1944. bilo je oko 100 zatočenika u svakoj baraci.¹² Južno od zatvoreničkih nastambi uz sjevernu obalu jezera se prema nacrtu nalazilo groblje dimenzija 39x26m, ukupne površine od 1014m².¹³ U izvješću Međunarodnog Crvenog križa ne spominje se groblje u logoru prilikom posjete stambenim barakama i logorskoj bolnici.¹⁴ Odvojen jezerom od ostalog dijela logora u jugoistočnome kutu logora 3A nalazio se je **ženski logor**. Južno je bila vanjska ograda logora, a istočno ograda prema logoru 3B. Do glavnoga dijela logora moglo se doći preko drvenoga mosta. Prema izvješću Međunarodnoga Crvenog križa ženski logor je od ostatka bio odvojen živom ogradom. U ženskome dijelu logora 3A prema tlocrtu su se nalazila četiri objekta - **jedna nastamba za zatočnice** istih dimenzija kao i u muškome dijelu logora i tri gospodarske zgrade - kuhinja za žensku nastambu, štala te mljekara i mesnica. Nacrt toga dijela logora ne podudara se s opisom iz izvješća Međunarodnoga Crvenog križa prema kojemu su u ženskome logoru sredinom 1944. bile **dvije stambene barake s oko 180 zatočenica**, a pokraj se nalazila još jedna baraka koja je služila kao lazaret.¹⁵ U logoru 3B bilo je samo šest objekata, svi u južnome dijelu, grupirani po tri prema zapadnoj i istočnoj ogradi. Na zapadu tj. jugozapadu nalazile su se tri gospodarske zgrade i to nova mesnica, svinjac i ledana, a u istočnome tj. jugoistočnome, jedna nastamba zatočenica, kuhinja za tu nastambu i jedna zgrada - „ustaška radionica i nastamba“.

Na superponiranoj karti logora mogu se vidjeti **promjene na reljefu terena** u odnosu na 1945. godinu. Najuočljivija je pro-

Modificirani nacrt logora Jasenovac prema Zemaljskoj komisiji superponiran na satelitsku snimku lokacije logora

mjena oblika i površine nekadašnjeg jezera. Umjesto jednoga postoje dva jezera spojena kanalom preko kojega ide most. Cijeli sjeveroistočni dio nekadašnjega jezera je zatrpan, a spomenik se nalazi točno uz nekadašnji sjeverni rub jezera na mjestu gdje je bio jugoistočni kut groblja koje se indikativno ne spominje u izvješću Međunarodnog Crvenog križa iz 1944. Zanimljivo je da se današnje veće sjeverno jezero u svome južnom dijelu nalazi na mjestu nekadašnje „ekonomije“, a dio manjega južnog jezera se u svom istočnom dijelu nalazi na mjestu nastambe zatočenica, njihove kuhinje te mljekare i mesnice. Do ovih promjena u reljefu terena svakako nije došlo prirodnim putem već intenzivnim građevinskim radovima. Bara sjeverno od većega jezera je ostatak nekadašnjeg iskopa gline za ciglanu. Mjesta logorskih objekata obilježena su zemljanim humcima, a navodne grobnice i mučilišta unutar samoga logora plitkim udubljenjima. No računalna analiza pokazala je da se samo šest takvih objekata nalazi približno na mjestu nekadašnjih objekata i da prostorni raspored prstenastih struktura nije podudaran s rasporedom umjetnih objekata kakav je zabilježen na tlocrtu tzv. Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina.

Prema Šćurićevoj analizi nemoguće je bilo vidjeti s prozora baraka da Dinko Šakić nekoga ubija na tzv. graniku ili na skeli. Udaljenosti od tih objekata do granika tj. do skele

je od 411m do 525m, a između se nalazi bar pet objekata koji zaklanjaju pogled. Objekti najbliži graniku u kojima su se mogli zateći zatvorenici udaljeni su bili oko 150 m, a pogled iz njih prema graniku je također bio zaklonjen drugim objektima. Jedina lokacija s koje su zatvorenici mogli nešto vidjeti je južni dio tzv. ekonomije, a krečana i pogon s dimnjakom tj. električna centrala nalazili su se u neposrednoj blizini stražare te se može pretpostaviti da je električna centrala zbog svoje važnosti bila objekt pod posebnom pažnjom i ondje se nije mogao zadržavati nitko bez znanja straže. Tome se može dodati da na takvim udaljenostima nije moguće razaznati lice ni raspoznati glas, pogotovo uz šum rijeke i vjetar.

La divina comedia¹⁶

Među predmetima koji su od strane pripadnika nove vlasti nađeni i popisani u logoru Jasenovac nađen je veliki broj predmeta za održavanje osobne higijene, preko 50 britvi, 20 češljeva, neki i ukrasni, četkice za zube, rašpice za nokte, tuba paste za zube „Chlarodont“. Naravno ne zna se kome su ti predmeti pripadali - stražarima ili zatočnicima, ali primjerice među predmetima iz brijačnice nađena su i dva „brenajzlina“ - uvijača za kosu. Tko je kome radio frizure, također se ne može zaključiti na osnovi samih predmeta, ali ukazuje kakva je bila situacija u logoru.

ru. Osim toga, nađeni su brojni predmeti koji su česti u kućama ili uredima: porculanska kutija za kremu, razne vrste škara, primjerice škare za krojenje, ali i škarice, šnale za kosu, brojne tabakere i kutijice za cigarete, upaljači za cigarete, figurice životinja primjerice mačke, psi, konji i magarci. Nađene su ženske orbice i njihovi dijelovi. Zanimljiv je nalaz potpuno očuvanoga kukastog križa koji može ukazivati na prisustvo njemačke vojske u logoru prije ili možda poslije rata. Uz to vrijedi spomenuti i nađeno smeđe dugme kojemu je na poleđini ucrtan tekst „YUGOSLAVIJA“. To bi moglo značiti da se radi o dugmetu zarobljenoga partizana ili četnika, a možda i pripadniku KNOJ-a, odnosno komunističkih eskadrona smrti. Među inven-

munističkih i četničkih zavjerenika, zatim o ubojstvu dvojice Židova nakon navodnoga bijega Ive Wollnera i o slučaju dvojice obješenih iz Jasenovca Albertu Izraelu i kaparu Nisimu nepoznatog prezimena.

Mihovil Pavlek Miškina

U jasenovačkome popisu nalazi se Mihovil Pavlek Miškina rođen 1887. u Đelekovcu. Prema navodima, stradao je 1942. u Staroj Gradiški, a u komentarima se navodi alternativno ime Mijo. Prema hrvatskoj Wikipediji navodi se da je Mihovil Pavlek stradao 6. lipnja 1942. u Jasenovcu i 30. lipnja 1942, ali nije poznato je li to bilo u Jasenovcu ili Staroj Gradiški¹⁷. Prema podacima prikupljenima u projektu „Dotrščina“ navodi

Prema procjeni komisije Međunarodnoga Crvenog križa iz srpnja 1944., u svakoj od šest nastamba u Jasenovcu moglo je biti oko 100 zatočenika

tarom se nalaze dva bona za hranu Vlade Borote i logorska karta za hranu Ive Kličića iz nepoznate godine. Vlado Borota i Ivo Kličić trenutačno se ne nalaze na jasenovačkom popisu, ali na popisu se koincidentno nalazi osamnaestogodišnji Ivica Kličko iz Zagreba, navodno stradao u Jasenovcu 1942.

U popisu inventara nalaze se dva pisma Katarine Filipović Hrvojić i to jedno pisano na tkanini nakon Božića 1944. te drugo s početka 1945. Katarina Filipović Hrvojić svjedočila je na suđenju Dinku Šakiću glede „spornih“ događaja u selu Mlaka gdje je radila ne ekonomiji. Kao i u slučaju Ive Kličića spomenutoga u inventaru i jasenovačke žrtve Ivice Klička čini se da je i u slučaju Katarine Filipović Hrvojić na djelu ista slučajnost jer se u jasenovačkome popisu nalazi Kata Filipović, Romkinja iz Donjih Andrijevac, navodno stradala u Jasenovcu 1942. Vrlo je zanimljiv podatak u popisu dopisnica onaj o pronađenoj Danteovoj knjizi „La divina commedia“ (Božanstvena komedija).

Konkretna optužbe

U slučaju optužnice protiv Šakića na teret mu se stavljaju samo četiri slučaja u kojima su žrtve navedene imenom i prezimenom. Radi se o književniku i političaru Mihovilu Pavleku Miškini, zatim poznatome slučaju likvidacije Mile Boškovića i skupine ko-

se nekoliko datuma navodnoga ubojstva.¹⁸ Prvo, to je noć između 8. i 9. lipnja 1942. temeljem podatka iz knjige „Posmrtna počast“ u izdanju Matice hrvatske (1945.). Drugi je datum 11. lipnja 1942. za koji autori navode da je „najvjerojatniji“, a relevantnost je vjerojatno uvjetovana rangom komunističkoga aparata koji je to izjavio. Također je navedeno da je riječ o navodnoj izjavi **Franje Gažija** te se uz to navodi usmeno Gažijevo priopćenje istraživaču s projekta „Dotrščina“ da isto „misli i sin pok. Miškine“. Na ovaj se način od svake glasine može kreirati „relevantan“ podatak. Datum smrti 11. lipnja 1942. navodi i mason **Viktor Novak** u svome zloglasnom pamfletu protiv Katoličke Crkve i Hrvata „Magnum Crimen“. Navodi se i da „Drž. Nikolić u knjizi Jasenovački logor...“²⁰ tvrdi da je isti ubijen u travnju 1942. iako je Gaži tvrdio da je u travnju razgovarao s Pavlekom. Nadalje se ističe da se „većina logoraša“ slaže, premda nije navedeno kako je, gdje i kada utvrđena ta većina „da je Miškina strijeljan od 6. do 12. lipnja 1942.“ Iako autor navodi da je to potvrdilo „nekoliko“ logoraša, navedeno je samo jedno ime – „**Ivo Filipović**, koji je bio u Jasenovcu“. Može se zapaziti kako je vrlo znakovito da se nakon navoda da nešto tvrdi većina citira izjava logoraša koji je bio u drugome logoru udaljen desetak kilometara.

Prema iskazu Dušana Ličine iz 1945. pred tzv. Zemaljskom komisijom za utvrđivanje zločina, on je do konca lipnja 1942. bio zatvoren u jednoj ćeliji logora u Staroj Gradiški i kad je izašao, opazio je Pavleka koji je bio smješten u logorskoj bolnici²¹. Taj iskaz iz 1945. svakako je bio pod manjim političkim utjecajem od kasnijih što znači da Pavlek nije ubijen u lipnju 1942. U gore navedenoj inačici Wikipedije citira se navodno pismo ustaškoga logornika Mije Udbinca od 22. 2. 1943. glede Mihovila Pavleka, iz kojega se može zaključiti da je u trenutku pisanja pisma Pavlek bio živ. Povjesničar Davor Kovačić navodi, temeljem iskaza bivšega logoraša Šime Klaića, da je Pavlek bio zatočen u Staroj Gradiški²² te kako Klaić **smatra** da su Pavleka ubili Nikola Gagro i Dinko Šakić i to između 5. srpnja 1942. i 10. srpnja 1942. U iskazu danome tijekom istrage protiv Šakića, svjedok Klaić navodi da je Pavlek odveden u ćeliju u podrumu ispod „ustaške“ bolnice u logoru Stara Gradiška gdje je „**vjerojatno**“ ubijen početkom srpnja 1942. U svjedočenju na suđenju Klaić je izjavio da se u logoru „**pričalo**“ kako su Pavleka između 5. i 10. srpnja 1942. ubili Gagro i Šakić²³. To su mu po njegovu kazivanju potvrdili ustaše, a grobari su potvrdili da je zakopan na groblju. Šimo Klaić nije nazočio tim događajima, ali kao i u nekim drugim slučajevima zna sve u stilu još jednoga famoznog svjedoka za sve prilike Ljubana Jednaka. Iz navedenoga se može zaključiti da je tada šesnaestogodišnji Šimo Klaić bio osoba od velikoga autoriteta kojemu su se svi, pa čak i ustaše povjeravali o mračnim detaljima svojih života. Klaiće-va važnost kao svjedoka bila je sve veća s protekom vremena i od prvobitno nevažnoga pretvorio se u jednoga od ključnih svjedoka. Razina ovih „dokaza“ jasna je iz još jednoga Kovačićeva navoda iz istoga teksta prema kojemu „pojedini preživjeli logoraši“ kojima se nikada ne navodi ime „i danas tvrde“, ali nije jasno kada, gdje i kome „da su čuli“ kako je „**Miškina ubijen u Jasenovcu**“, ali ne navodi se tko je, kada i od koga to čuo.

Nadalje, prema istome izvoru, Pavlek je stradao zajedno sa sarajevskim slikarom **Danijelom Ozmom**. Prema jasenovačkome mrežnom popisu Daniel Ozmo, sin Haima, rođen je navodno nepouzdanom određene 1912.* u Olovu, a navodno je stradao 1942. u Jasenovcu, pa se čak precizno navodi i stratište „zvonara“, jedna od zgrada u logoru Jasenovac. U napomenama stoji da mu se otac zvao Haim ili možda Hajrija, a rođen je 10 godina kasnije (1922.) i to ne u Olovu već u

Sarajevu i nije stradao 1942. već 1943. Prema iskazu **Dolores Ivanuše**, povjesničarke umjetnosti i nekadašnje kustosice u komunističkom Muzeju revolucije naroda Hrvatske, zabilježenome u digitalnome arhivu Yad Vashema, Daniel Ozmo rođen u Olovu 1912. javno je obješen u Jasenovcu 5. 9. 1942. Iako se pri tome ne navodi znači li to da je obješen u logoru ili u mjestu Jasenovac, ovaj podatak svakako je u kontradiktornosti s mjestom smrti navedenim u jasenovačkom popisu. U Yad Vashemu dostupno je ukupno sedam zapisa za ime Danijel Ozmo. Čak četiri zapisa iz srpskoga su propagandnoga pamfleta „Spisak žrtava rata“ i niti jedan nije isti, a svi su vrlo slični. Redom to su: Daniel Ozmo, 1922., Sarajevo, otac Haim, stradao 1942. u Jasenovcu; Daniel Ozmo, 1911., Sarajevo, otac Haim, učitelj, stradao u Jasenovcu u prosincu 1941.; Daniel Ozmo 1913., Sarajevom otac Haim, učitelj, stradao u Jasenovcu u kolovozu 1941.; jedan Daniel Ozmo bez navedene godine rođenja iz Olovske Luke, otac Haim, živio u Sarajevu, stradao u Jasenovcu 1943. Još dva zapisa koji nisu povezani s komunističkom i velikosrpskom propagandom odnose se na Danijela Danka Ozma, 1906., Sarajevo, otac Haim, majka Lenka, a ne Sara kako navodi Dolores Ivanuša, po zanimanju profesor, stradao u Jasenovcu 1942. Ovaj iskaz osobe navedene kao M. Kion potvrđuje da je Daniel Ozmo živio u Sarajevu i da mu se otac zvao Haim, ali od ostalih se znatno razlikuje godina rođenja koja je vrlo slična Danielu Ozmom s Krfa, rođenom 1907., stradalom u Auschwitzu. Ta su dva podatka možda samo nevjerovatna koincidencija u detaljima, ali to je svakako razlog za sumnju

u podatke iz jasenovačkoga popisa i ukazuje na potrebu detaljnih istraživanja.

Podatci iz Yad Vashema o sudbini Danijela Ozma ne rješavaju misterij mjesta i vremena smrti Mihovila Pavleke, ali općenito se može reći da su vrlo male šanse da su Pavlek i Ozmo stradali u istome događaju, a potpuno je nejasno gdje je, kada i na koji način stradao hrvatski pisac Mihovil Pavlek Miškina. Iz kaosa podataka može se kao bitno izvući da je Pavlek imao preko 55 godina u trenutku smrti i da je bio u bolnici. Ako je bio smješten u bolnici, moguće je pretpostaviti da ga nisu imali namjeru ubiti nego liječiti. Ako ste čovjek u godinama, eventualno imate nekih kroničnih zdravstvenih problema, a izloženi ste stresu, loše se hranite i ako se zarazite s nekom zaraznom bolesti kakve su uobičajene u prenapučenim prostorima kao što su zatvori ili logori, velike su šanse da sve to organizam ne će dugo moći podnijeti, a tada je smrt samo pitanje vremena. Naravno očekuje se od komunista da svaku situaciju iskoriste za propagandu u svoju korist, tj. na štetu drugih.

Nakon bijega Ive Wollnera

Prema podatku iz optužnice protiv Dinka Šakića povodom navodnoga bijega zatočenika **Ive Wollnera** izdvojena je skupina od 20 zatočenika uglavnom Židova glazbenika, odvedena u tzv. „zvonaru“ gdje su likvidirani, a dvojicu - Avrama Montilja i Leona Pereru - Šakić je osobno likvidirao. Nije navedeno kada se je to dogodilo, ali prije toga i nakon toga u tekstu se navode događaji iz 1944. pa se može zaključiti da je i navedena likvidacija bila 1944.

Prema podacima iz jasenovačkoga popisa **Ivica Wollner**, sin Gustava, navodno Židov iz Zagreba rođen je nepouzdanom određene 1924.*, a stradao je u Jasenovcu 1944. U napomenama piše da se zvao Ivo ili Ivan, da je rođen 1920, 1921. ili 1922., a i mjesto stradanja se čini nepouzdanom jer u napomenama se navodi Bosanska Dubica. Prema zapisu iz Yad Vashema temeljem iskaza sestre Mire brat joj se zvao Ivo Wollner, rođen u Zagrebu 1920., otac Gustav, bio je u logorima Gospić i Stara Gradiška, a stradao je u Jasenovcu 1945. Od svjedoka sa suđenja o ovome slučaju u istrazi je spomenut samo od **Tibora**

Lovrenčića i **Ješue Abinuna**, a na suđenju od **Josipa Erliha**, ključnoga svjedoka u tom slučaju. Zanimljivo je kako nema podatka da je svjedok bivši logoraš **Vladimir Cvija** s kojim je, prema iskazima drugih svjedoka, Ivo Wollner često zajedno svirao, nešto izjavio o ovom slučaju. Svjedok Ješua Abinun u istrazi je izjavio da je čuo za Wollnera u svezi s nekim bijegom, ali da se ne sjeća detalja. Prema iskazu Jakoba Danona danome u svibnju 1945. tzv. Zemaljskoj komisiji za utvrđivanje zločina, početkom lipnja 1944. pobjegao je Ivan Wollner, student iz Zagreba, no ulovljen je kod Dubice, a njegovo mrtvo tijelo dovedeno je u Jasenovac.²⁴ U iskazu se ne navodi mjesto od kuda je pobjegao, je li to bilo iz logora ili izvan njega, niti kod koje Dubice je ulovljen, Hrvatske ili Bosanske. Prema iskazu, nakon bijega održan je „nastup“ u logoru pri čemu je odabrano 20 logoraša uglavnom Židova. Dvojica logoraša, mladići od oko 18 godina, su se pri tome nasmijali, a Dinko Šakić ih je osobno ubio iz revolvera. Nešto kasnije u istome iskazu za isti „nastup“ navodi da se dogodio 4. 6. 1944. Po toj je inačici Šakić pitao postrojene logoraše tko je „sudjelovao kod bijega studenta Volnera. Na ovo su se u stroju nešto gumula dva dječaka zatočenika 16-17 god., našto ih je zlikovac Šakić pozvao iz stroja i odmah na licu omjesta lično ustrijelio.“ U ovoj inačici Šakić je „odredio još 25 talaca između zatočenika i to tako što je jednostavno iz prozivnika odreda pročitao 25 imena te ih sve dao likvidirati“. Broj zatočenika je porastao, mladići su postali dječaci i to sve u nekoliko redaka iskaza. Svjedok **Josip Erlih**, Židov iz Beograda, taj događaj opisao je ovako: „Naredio je da istupe svi logoraši muzičari. U tome momentu se jedan od logoraša, verovatno od straha, usrao, jadnik. U logoru je vladao proliv. Onaj do njega napravio je grimasu, a to je video satnik **Mih**ić, vikne: ‘Šakiću, smeju ti se ova dvojica!’ Šakić se prodere: ‘Izlazi napolje! Klekni!’ Jednog ubije hicem u potiljak, drugog hicem u slepoočnicu. Jedan se zvao Leon Perera, drugi Avram Montiljo.“²⁵ Prema ovom podatku možemo naslutiti tko bi mogao biti izvor imena dvojice navodno ubijenih u „nastupu“.

Iako je Šakić proglašen krivim za likvidaciju već spomenutih Avrama Montilja i Leona Perere, u jasenovačkome popisu zabilježeni su podaci koji ove navode opovrgavaju. Prema tim podacima, u Jasenovcu je stradalo ukupno 10 osoba s imenom **Avram Montiljo** (jedan iz Bijeljine, a ostali iz Sarajeva), no svi su ubijeni 1942. godine osim

jednoga djeteta koje je stradalo 1941. Yad Vashem navodi 11 osoba s takvim imenom i prezimenom, od kojih je jedna ubijena u logoru Đakovo, a 10 u logoru Jasenovac i to 1941. ili 1942. Dakle ni u jednome izvoru ne spominje se Avram Montiljo ubijen 1944. za čije je ubojstvo Dinko Šakić proglašen krivim. U jasenovačkom popisu naveden je jedan **Leon Perera**, ali on je navodno stradao 1943. što to znači da A. Montiljo i L. Perera nisu stradali u istome događaju, a svakako ne 1944. Prema jasenovačkom popisu nema niti jedne kombinacije godina smrti po kojoj bi istodobno stradali Avram Montiljo i Leon Perera. Također treba spomenuti da su osim četverogodišnjega djeteta, sve ostale osobe zvane Avram Montiljo prema jasenovačkom popisu u trenutku smrti bile starije od 30 go-

dva dana dopremili u logor. U „nastupu“ koji je uslijedio izabrano je 15 logoraša, a zatim još šest. U već spomenutom iskazu pred tzv. Zemaljskom komisijom Slavko Dobrila navodi neke od njih: „prof. Samlajić s bratom, dr. Goldschmidt Slavko, advokat iz Zagreba, te elektro tehn. ing. iz Zagreba, Eugen, visok mršav postariji čovjek“.

U jasenovačkom popisu nema Eugena ili Egona iz Zagreba, stradaloga u Jasenovcu 1944. Najbliži opis je Eugen Steiner, navodno stradao 1945., a takvoga uopće nema u digitalnom arhivu Yad Vashema. Opis električara Eugena vrlo je sličan opisu **Egona Bergera**, preživjeloga logoraša iz Jasenovca. Egon Berger je u svojoj knjizi o boravku u logoru Jasenovac naveo potpuno drukčiji motiv za navodno ubojstvo skupi-

to radi u jasenovačkom popisu. Najstariji podaci o ovoj „dvojici“ su iz komunističkog popisa iz 1964., a kasnije ih je „potvrdila“ i Melita Švob.

Slavko Goldschmidt odvjetnik iz Zagreba je prema jasenovačkom popisu **Slavko Goldschmidt**, rođen 1905. u Kutini, prema napomenama iz Lipika, a stradao je 1944. U napomenama se navodi i točan datum smrti 21.6.1944., što proturječi iskazu Jakoba Danona danome svega par dana kasnije pred istom Komisijom prema kojem je Wollner ubijen u bijegu početkom lipnja, a „nastup“ u logoru održan je već sljedećega dana. Osim jednoga podatka iz srpskoga pamfleta „Spisak žrtava rata“²⁹ u kojem se uglavnom recikliraju podatci iz komunističkog popisa iz 1964., još su dva slična zapisa u Yad Vashemu, ali oba se odnose na Slavu Goldschmidt, ženu iz Rumunjske, tako da nema neovisne potvrde da je Slavko Goldschmidt stvarna žrtva ili stvarna osoba.

Braća Samlajić bi, prema jasenovačkom popisu, mogli biti Erih i Hugo Samlajić. Prema podatcima iz popisa, **Erih Samlajić** rođen je, prema autorima popisa priznato, nepouzdanu određene 1913.* u selu Karlovčić u istočnome Srijemu blizu Zemuna (a ne u Karlovcu kako navodi Melita Švob) i to u području koje je tijekom Drugoga svjetskog rata bilo pod izravnom njemačkom vojnom upravom, a stradao je navodno 1944.*, iako je i taj podatak označen kao nepouzdan. U napomenama se navodi alternativna godina rođenja 1916. i još dvije alternativne godine smrti 1941. prema najstarijim izvorima te 1942. Podatak o smrti 1941. preuzima Yad Vashem iz srpskoga „Spiska žrtava rata“, odnosno komunističkoga popisa iz 1964. U zapisu iz Yad Vashema, prema iskazu šogorice, Erih Samlajić stradao je u Jasenovcu 1944., ali u kolovozu, a ne u lipnju. Prema iskazu rođaka Maxa, Erih Samlajić/Smoleich stradao je u Jasenovcu, ali bez navođenja godine smrti. No zanimljivo je da je navedeno da je živio u Zemunu, a to znači da je velika vjerojatnost da je mogao stradati u obližnjem logoru Sajmište. Rodbina je mogla samo povjerovati u priče koje su im servirane, a cijela zbrka s podatcima ukazuje na tu mogućnost. Njegov brat Hugo Samlajić je, prema jasenovačkom popisu, rođen 1918. u Karlovcu blizu Zemuna. Navodno je, prema podatku označenome kao nepouzdanome od autora popisa, stradao 1942.*, a to je u kontradikciji s navodima da je stradao zajedno s bratom u istome događaju za koji je odgovoran Dinko Šakić. U napomenama piše da je stradao

1944., ali taj podatak je iz četvrte Miletićeve knjige i odnosi se na NN-muškarca. Podatci iz Yad Vashema odgovaraju podatcima o bratu Erihu i za njih vrijede iste opaske. Iz navedenih podataka vidljivo je da ne postoje konzistentni dokazi i izjave svjedoka o osobama poimenično navedenima u ovom slučaju koji bi potvrdili navode iz optužnice. To se odnosi i na Ivo Wollnera, žarišnu točku cijeloga sustava jer se ne zna točno mjesto, okolnosti i godina smrti.

Navodno ubijanje zatvorenika na „nastupu“ nakon događaja s Wollnerom možda je bilo uzrokovano vanjskim utjecajima tj. odmazdom zbog iskrcavanja u Normandiji, a to znači da je zapovijed za odmazdu morala doći s više razine zapovijedanja i nije mogla biti ideja upravitelja logora. Prema srbijanskim izvorima u zapisniku sa saslušanja **Arse Aleksića** 16.6.1945. u Novoj Gradiški kod Okružne komisije za utvrđivanje zločina navedeno

je da je Ivo Volner Židov, „pisar građevinske grupe na drugi dan rimokatoličkog Uskrsa 1944. odveden u Gradinu i zaklan“.³⁰ To znači da se to dogodilo 7. 4. 1944., a ne 7. 6. 1944. Razlog ovoj diskrepanciji moglo bi biti srpsko nepoznavanje rimskih brojki pa je VI zamijenjeno za IV, a rimokatolički Uskrs samo je zgodan detalj i zoran prikaz mržnje prema katolicima te još jedan pokazatelj „znanstvenog kreiranja podataka“. Osim datuma, ova priča razlikuje se od ostalih po detalju da je Ivo Wollner ubijen u logoru, tj. na navodnome stratištu Donja Gradina, a ne u bijegu ili na zabavi kod (Bosanske) Dubice.

Prema toj priči Šakić je navodno izabrao 25 zatočenika, a tada su se dvojica iz te skupine nasmijali, što je zapazio ustaški satnik **Mikić**³¹ te ih pokazao ustaškome natporučniku Šakiću, koji im je naredio da legnu, a onda ih obojicu ubio iz pištolja. Imena tih Židova su prema tom izvoru **Avram Montiljo** i

Sado Perez. Osim kod imena Sado Perez, ovi podatci su u nekim detaljima podudarani s iskazima i svjedočenjima Josipa Erliha koji je jedini imenovao dvojicu žrtava, ali u njegovoj priči logoraši moraju kleknuti, a ne leći ne zemlju prije egzekucije. U jasenovačkom popisu se osim Leona Perera nalazi i **Sadik-Sado Perera**, a Leon se u ovom slučaju zove njegov navodni otac, navodno je rođen 1918.* ili 1919., ali stradao je 1941., a ne 1944. Za razliku od ovih podataka u velikosrpskome pamfletu „Spisak žrtava rata“ **Zadik Perera**, sin Salamona, rođen je 1919., a stradao 1942. Prema jednome zapisu iz Yad Vashema po većini podataka je sličan Cadok Prere, sin Salomona, rođen 1914., stradao u Jasenovcu nenavedene godine. Prema svemu navedenome, niti Sadik-Sado Perera nije stradao za vrijeme Šakićeva upravljanja logorom Jasenovac.

(Nastavlja se)

Iako je Šakić proglašen krivim za likvidaciju Avrama Montilja i Leona Perere 1944., u jasenovačkom popisu zabilježeni se podatci koji ove navode opovrgavaju. Prema tim podatcima, u Jasenovcu je stradalo ukupno 10 osoba s imenom Avram Montiljo, no svi su ubijeni 1942. godine

dina, a u optužbi su žrtve na pragu punoljetnosti. Jedini Leon Perera na jasenovačkom popisu je u trenutku smrti star 29 godina i također je daleko od navoda svjedoka.

Dakle ovi podatci su višestruko opovrgnuti pa možemo zaključiti da ili je iskaz Josipa Erliha u potpunosti uvjerljivo diskreditiran kao činjenično netočan, tj. neistinit, ili su netočni i neistiniti podatci iz JUSP-a. Prema iskazu **Slavka Dobrila** danome pred tzv. Komisijom za utvrđivanje zločina u svibnju 1945. nekoliko dana prije Jakoba Danona, cijeli slučaj Ive Wollnera opisan je bitno drukčije od prethodnih.²⁶ Dobrila navodi kako su neke ustaše bez dopuštenja izvukli iz logora Ivo Wollnera i pozvali ga da svira harmoniku na zabavi u Dubici, iako se ne precizira u kojoj, a sljedeći dan je njegov leš bio izložen u logoru uz objašnjenje da je ubijen tijekom pokušaja bijega. Iskaz sličan Dobrilinu, iako mnogo šturiji, dao je u istrazi svjedok Tibor Lovrenčić, ali u redosljedu izlaganja nakon slučaja s Boškovićem. U toj inačici događaja Wollnera su navodno nakon

ne od 20 glazbenika. Bergerov brat **Hugo** je prema popisu Židova odvedenih u Jasenovac i Staru Gradišku iz Židovske bogoštovne općine u Zagrebu iz 1945. ubijen 7.6.1944. s glazbenom skupinom.²⁷ U svojoj knjizi Berger navodi isti datum, ali kao razlog navodi da je brata izgubio na sam dan iskrcavanja u Francuskoj i da je invazija bila povod da mu strada brat i još „oveća“ skupina zatvorenika.²⁸ U mrežnome jasenovačkom popisu nalaze se dvije žrtve koje se zovu Hugo Berger, obojica su iz Nove Gradiške, kod obojice ista dvojba Židov* ili Hrvat, imena očeva Leopold* kod starijega i Ljudevit kod mlađega označena su kao nepouzdana, a razlikuju se samo u tome što je jedno hrvatska inačica germanskoga imena. Stariji Hugo je prema nepouzdanome podatku rođen 1906.*, a u napomenama se navode još 1901. i 1907. Godina smrti je 1944., čak je navedeno i stratište Donja Gradina, a u napomenama se tri puta navodi precizan datum smrti 7.6.1944. Kod mlađe inačice Huga Bergera navodi se da je rođen 1910., a stradao 1942. Tako se

Vladimira Mrkocija i Vladimira Horvata „Ogoljela laž Jasenovca“ (Zagreb, 2008.)

1. Suđenje Šakiću: Svjedočila Milka Žabčić, <http://www.hrt.hr/arhiv/99/03/29/HRT0042.html>
2. Amer Tikveš, Smrt druga Fuada Midžića, <http://otvoreni-magazin.net/31/10/2016/amer-tikvesa-druga-smrt-fuada/>
3. Igor Došen, Dinko Šakić: Osuđen sam kao ratni zločinac na temelju lažnih dosjea Udbe!, Slobodna Dalmacija, 10.1.2001., <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20010110/novosti2.htm>
4. Antun Miletić, Koncentracioni logor Jasenovac 1941.-1945., Knjiga III, Narodna knjiga Beograd-Spomen područje Jasenovac, 1987., Dokument br. 225, <http://www.znaci.net/00003/512.pdf>
5. <http://www.vecernji.hr/biografije/marijan-hanzekovic-569>
6. Anatomija „antifašističkog“ genocida nad Hrvatima, <http://kamenjar.com/anatomija-antifasistickog-genocida-nad-hrvatima/>
7. Miletić, Koncentracioni logor Jasenovac 1941.-1945., Knjiga III, Dokument br. 250
8. Miletić, Koncentracioni logor Jasenovac 1941.-1945., Knjiga III, Dokument br. 277
9. Jedan dan u životu Zdenka Schwartz, <https://groups.google.com/forum/#!topic/soc.culture.croatia/p6l9x4lN2gw>
10. Miletić, Koncentracioni logor Jasenovac 1941.-1945., Knjiga III, Dokument br. 196
11. Drago Šćurić – Elaborat o nacrtima i prostornome rasporedu objekata u logoru Jasenovac. Ove materijale ustupio je na korištenje pok. Dinko Šakić koautorici ovoga teksta u prvoj fazi istraživanja 2006.-2008.
12. J. Schmidlin: Jasenovac – Izvješće Crvenog križa. Prilog u knjizi Vladimira Mrkocija i Vladimira Horvata „Ogoljela laž Jasenovca“ (Zagreb, 2008.)
13. Drago Šćurić – Elaborat o nacrtima i prostornom rasporedu objekata u logoru Jasenovac.
14. J. Schmidlin: Jasenovac – Izvješće Crvenog križa. Prilog u knjizi Vladimira Mrkocija i Vladimira Horvata „Ogoljela laž Jasenovca“ (Zagreb, 2008.)
15. J. Schmidlin: Jasenovac – Izvješće Crvenog križa. Prilog u knjizi Vladimira Mrkocija i Vladimira Horvata „Ogoljela laž Jasenovca“ (Zagreb, 2008.)
16. Popisi inventara JUSP Jasenovac (2001.), IN-J-P-1-927-A-B-KNJ1, IN-SG-D-A-Ž-KNJ4,5 i IN-J-D-A-KNJ2.
17. https://hr.wikipedia.org/wiki/Mihovil_Pavlek_Miškina
18. HDA, Projekt „Dotršćina“, ZM103-010
19. Viktor Novak, Magnum Crimen, 2. izdanje, Nova Knjiga, Beograd, 1986.
20. Pretpostavka je da se rad i o knjizi dr. Nikole Nikolića, Jasenovački logor smrti, Sarajevo 1975.
21. Miletić, Koncentracioni logor Jasenovac 1941.-1945., Knjiga III, Dokument br. 225
22. Hrvoje Petric, Kako je i kada ubijen ugledni HSS-ovac Mihovil Pavlek Miškina?, <http://povijest.net/ubojstvo-miskine/>
23. U nastavku suđenja Dinku Šakiću svjedočio Šime Klaić, <http://www.hrt.hr/arhiv/99/03/23/HRT0024.html>
24. Miletić, Koncentracioni logor Jasenovac 1941.-1945., Knjiga III, Dokument br. 230
25. http://www.krajinaforce.com/dokumenti/josip_erlih_jasenovacki_svjedok.pdf
26. Miletić, Koncentracioni logor Jasenovac 1941.-1945., Knjiga III, Dokument br. 224
27. Popis Židova odvedenih u Jasenovac i Staru Gradišku, prema „osobnim kartonima, odnosno obiteljskim karticama“ iz Židovske bogoštovne općine u Zagrebu, iz 1945. godine. HDA, f.306, ZKRZ-GUZ, Z-2943, kut. 11
28. <http://genocid.info/index.php/2013-04-30-11-13-19/knjige-genocid/88-44-mjeseca-u-jasenovcu-egon-berger>
29. Spisak žrtava rata: Jevreji, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1992.
30. Glas, Feljton, 24.02.1999., br. 255, <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/1999/02/24/feljton.html>
31. Josip Erlih istog naziva satnik Mihić što upućuje na mogućnost da svjedoci ili nisu točno znali ime osobe ili su zaboravili prethodno naučeni tekst.